

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»**

Кафедра теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО САМОСТІЙНОГО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ДИСЦИПЛІНИ**

**ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ
Художній розпис тканин**

Студентів спеціальності 023 «образотворче мистецтво, ДПМ та реставрація» 4 курс

2019 рік

Методичні рекомендації до курсу **«Художня творчість. Декоративно-прикладного мистецтва»** Розділ: «Художній розпис тканин» для студентів за напрямом підготовки 6.020205 «Образотворче мистецтво», спеціальністю 6.020205 «Образотворче мистецтво».

Розробник : старший викладач кафедри теорії і практики декоративно-прикладного мистецтва та графіки
Богайчук Л.Р.

Методичні рекомендації затверджені на засіданні кафедри ужиткової творчості та методики художнього навчання

Протокол від. «27 » серпня 2019 року

Рецензенти:

Ткачук Олег Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки ПНПУ імені К. Д. Ушинського

Кубриш Наталія Романівна, Доц.каф.живопису,малюнку ОДАБА, Канд.Мистецтв

Методичні рекомендації до виконання самостійних завдань за дисципліною «Декоративно-прикладного мистецтва» (розділ – «Художній розпис тканин») розглянуто і схвалено на засіданні кафедри теорії і методики декоративно-прикладного мистецтва та графіки від 27серпня 2019р., протокол № 1.

В методичній розробці запропоновані методичні рекомендації, щодо освоєння техніки вільного розпису, більше уваги приділяється індонезійській техніці «Туліс» спосіб «занурення»,так як вона сама складна техніка для самостійної роботи. Розробки завдань і вправ. Наданий матеріал буде корисним для керівників гуртків образотворчого мистецтва, студентів педагогічних і художніх навчальних закладів.

©ПНПУ ім. К.Д.Ушинського 2019 рік

©Богайчук Л.Р. 2019 р

ВСТУП.

Сучасний етап розвитку декоративно-прикладного мистецтва, переосмислення доробку попередників, особливо в царині ідейного і теоретичного підґрунтя мистецтва одним з важливих напрямів розвитку мистецької культури було декоративно-ужиткове мистецтво.

Мистецтво текстилю - галузь декоративно-прикладного мистецтва, в якій найбільш яскраво і переконливо розкриваються можливості відображення в орнаменті об'єктивних особливостей світу природи. Сучасний художник, фахівець зобов'язаний широко використовувати багатий асоціативний ланцюг, який виникає у людей при зустрічі з творами декоративно-прикладного мистецтва.

Трансформувати технологію традиційного батику для використання в наших умовах створення розпису. Вивчення традиційної народної культури їх самобутності, виявлення та розшифрування сакрального змісту залишених нам творів мистецтва, осмислення надбання – одна з актуальних задач сучасності.

Мета та завдання навчальної дисципліни «Художня творчість» Мета розділу **„Художній розпис тканин“**:

- розвивати творчу фантазію та художньо-естетичну культуру студента, щоб опанувати методику творчого пошуку в галузі декоративної композиції; навчити студентів техніці гарячого батику, ознайомити з історією його виникнення і розвитку, творчістю сучасних майстрів;
- сформувати у студентів систему професійних умінь та навичок створювати художні вироби в техніці гарячого батику

Завдання.

- здобути знання, набути умінь і практичних навичок в техніці гарячого батику способом «занурення», вільний розпис
- сформувані методичні уміння майбутніх фахівців;
- сприяти освоєнню технологічних особливостей і послідовності виконання.
- сформувані уміння стилізувати форму до декоративного значення;
- оволодіти виразними художніми прийомами;
- уміло використовувати закономірності декоративної композиції, кольорознавства.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- техніко-технологічні особливості створення гарячого батику;
- способи та прийоми декоративно-пластичної переробки об'єктів;
- виразні засоби, прийоми та способи художньої обробки тканин;
- композиційні закономірності в розпису тканин;
- особливості основ кольорознавства, побудови композиції, законів декоративної композиції;
- методика навчання основам художнього розпису тканин, **вміти:**
- застосовувати художні засоби декоративної переробки, стилізувати;
- володіти гарячим батику;
- володіти прийомами розпису тканин (набризк, кракле);

- використовувати закони декоративної композиції, кольорознавства .
- планувати власну навчальну діяльність;
- володіти спеціальною мистецтвознавчою термінологією

При глибокому вивченні окремих видів та жанрів мистецтва, зокрема, декоративно-ужиткового, в результаті чого виникає не тільки синетика ознак, а й нових видів ужиткової діяльності. Особливістю розділу «Розпис тканин» являється техніка батик, як найкращий спосіб втілення власних ідей та починань, які ґрунтуються на свідомому синтезуванні набутого досвіду, еkleктичному розумінні форми та образу, представлені собою цілий комплекс почуттів, ідей, поглядів. Це свого роду духовна освіта, яка характеризує естетичне відношення людини та суспільства до дійсності

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 7. Вільний розпис. Спосіб «занурення»

Практична робота

Тема 1. Вільний розпис. Спосіб «Занурення»

Виконання вправ по освоєнню нових технік (вільний розпис, присипки, мішана техніка.
Створення натюрморту в техніці «занурення» 40x50

Техніка виготовлення Центрально - Яванського батіку - ТУЛІС

Центральна Ява, особливо в околицях Суракарта (Соло) і Джок'якарті, всесвітньо відома виробництвом Яванських батиків - бавовняних тканин, декорованих нанесенням візерунків воском з подальшим фарбуванням тих частин, які не покривались воском.

Слово "батик", відноситься до малайсько-полінезійської мовної сім'ї, на думку більшості дослідників, містить в собі ключ до розуміння цієї техніки. Склад "тик" (точка, крапля) означає капання певної речовини (воску) на тканину. На Яві під словом "батик" мають на увазі певний метод накладення візерунків воском на попередньо оброблену тканину з обох сторін.

Техніка резервування тканини - дуже давній прийом розпису бавовняного полотна, з давніх часів відомого в країнах Сходу (Шумері, Єгипті, Ірані, Індії, Китаї, Японії, Таїланді).

В даний час існують дві точки зору відносно походження яванського батика:

I) мистецтво батика принесено на острів ззовні;

2) місцем його походження являється о.Ява. На користь останньої версії свідчить наявність примітивного батикування у тораджей - гірських жителів о.Сулавесі, які здавна, зважаючи важкодоступність їх регіону, вели ізольоване існування і зберегли в своєму глибоко оригінальному мистецтві багато елементів до індуїстської культури в їх найбільш чистому, не порушене індійським впливам вигляді.

З винаходом чантингу на мову воскових візерунків було перекладено безліч більш складних малюнків композиційно-ритмічних декоративних мотивів, що існують у орнаментах індонезійських ремісничих виробів. Завдяки цьому інструменту надзвичайно збагатився образотворчий лад центральнояванських батиків, створених, на думку ряду фахівців, переважно руками жінок привілейованого класу Яви. Суракарта і Джокьякарта- вважається аристократичним батиковими центрами. Загальновідомо, що в цих королівських резиденціях, виготовлення батиків було перетворено на витончений і ретельно розроблений процес.

З самого початку винаходу чантингу і до середини XIX століття батикування в цих місцях практикувалося в якості домашнього заняття знатних яванських жінок, подібно до того, як вишивання було заповненням дозвілля європейських жінок. Примітно, що й донині на Яві, в Суракарті і Джокарті, де європейський вплив зведено до мінімуму і життя тече по традиційним законам, улюбленим заняттям придворних дружин - є живопис воском, що виконується за допомогою чантингу.

Яванська традиційна батикова техніка відрізняється надзвичайною складністю прийомів і

тривалістю виготовлення тканин, що становить одну з найбільш істотних особливостей цього виду ремесла. Досить сказати, що перш ніж накласти на тканину воскову резервацію, вона проходить наступних шість процесів:

1. розм'якшенню у воді;
2. пранні;
3. просушуванню;
4. крохмаленню;
5. відбілюванню;
6. (іноді) занурення в світлу жовто-коричневу фарбу.

Сировиною для резервування тканин довго (до ХХ століття) служив звичайний жовтий бджолиний віск, з додаванням до нього речовини, що додає воску тягучість. Приблизно з 1860 року віск почав витіснятися в результаті більш дешевого засобу - парафіну, виготовленогоо фабричним способом на самій Яві. Для згущення,необхідного при батикуванні, до всіх компонентів додають дуже тягучий віск дрібних чорних бджіл (*trigona lackicerasim*).

Основними компонентами для воскового резерву є наступні:

1. смола, каніфоль (гондорукем);
2. Каніфоль (мату-кучінг);
3. бджолиний віск;
4. жир;
5. білий парафін
- 6, кокосове масло.

Після того, як восковий склад приготований, батикіст приступає до батикування, тобто

нанесення воскових узорів на заздалегідь приготовлену для цього процесу тканину Робить вона це, сидячи або на підлозі, або на низькій лавці, перед тканиною, перекинутою через дерев'яне (зазвичай Бамбук) споруда у вигляді рами, яке скріплює тканину дерев'яними затискачами. Лівою рукою, підкладеної під тканину, батикістка підтримує тканину з наміченими візерунками, які повинні бути покриті воском. Правою рукою вона занурює чантинг в розтоплений віск, що міститься в залізній посудині, що стоїть на маленькій глиняній грубці, яка топиться деревним вугіллям.

Основні візерунки, як правило, наносять чантингом, діаметр носика якого 1 мм ширина звичайної воскової лінії.

Наступною операцією є нанесення мініатюрних візерунків - виконують чантингом "ісен" з дуже тонким носиком, спеціально виготовленим для цієї мети. Після того як заповнювачі нанесені, майстриня покриває воском певні частини.

Отже, після завершення воскування, яке забезпечує однакову тонкість і повну ідентичність узорів на обох сторонах тканини, праця батикістки вважається закінченою. Полотно повністю готове для першого занурення в барвний розчин, як правило, в чан з індиго (*Indigofera tinctoria*, а *Leguminosae*)

Головний етап у виготовленні батиків - фарбування, цікаво відзначити, як своєрідно колись ставилися до цього дійства самі яванці. Справа в тому, що ставлення до процесу фарбування, як до свого роду священнодійства, було звичайним на Яві аж до недавнього часу.

На Яві - центрі виробництва класичних батиків ручної роботи (батик - туліс) здавна вважали за краще три основні кольори: синій, коричневий і білий.

Перший етап - фарбування батика в індиго - на Центральній Яві здійснюють професійні фарбарі, яких називають "тукан Медель".

Відомо, що вправні яванські батикісти майже з ювелірною ретельністю виводять найскладніші елементи орнаментики. Проте іноді, з тих чи інших причин, буває неможливо зберегти віск від потріскування і легкого осипання. У таких випадках фарба природно вбирається в тканину, і на її поверхні утворюється оригінальний кракелюрний узор, саме легкі мармурові прожилки. Колись такий батик вважався бракованим, але в очах європейців подібна текстура в малюнку набувала особливу привабливість. Завдяки цьому, до початку нашого століття на Центральній Яві встановився новий прийом свідомого збагачення традиційних орнаментальних мотивів батика цими примхливими по ритму, витонченим павутинням.

Потім занурюють в лужний розчин.

Тканину закріплюють процедурою - занурення в суміш, яка складається з бури, квасців, цукру і соку лимона, взятих в певних пропорціях. Залишається додати, що вкриті воском частини візерунка не піддаються впливу закріплювачів, проте тканина, навіть ретельно навощена, часто не залишається абсолютно білою. Вона зазвичай перетворюється на теплий, м'який кремовий колір - таким чином поступово послаблюється значний контраст між синьо-коричневими тонами і початковим білим кольором полотна. Завдяки цьому класична триєдина колірна комбінація

яванських батиків виглядає дуже вишукано і гармонійно.

Технологічні особливості техніки способом «занурення» батик.

В роботі над батиком важливе місце має робот над ескізом. Ескіз має бути проведений досконально як графічно так і в кольорі, від цього залежить успіх батику.

Тканина перед роботою вимагає спеціальної підготовки. Її потрібно випрати з милом перед тим, як приступити до роботи, це дозволяє очистити батист від можливих забруднень і застрахує від плям, що утворюють на тканині в результаті потрапляння на нього під час роботи крапель води. Попереднє прання важливе ще й тому, що недекотований батист може «сісти» після розпису на 1 - 2см. на 1 погонний метр.

Рама теж відрізняються від підрамників для олійних робіт. Тим, що рейка повинна мати скіс 30 -40 градусів, тому що тканина не повинна торкатись рами.

Для натягування тканини на раму використовують звичайні канцелярські кнопки. Натягувати потрібно суворо за напрямом ниток. Прикріплюємо спочатку одну сторону тканини (це легше зробити якщо почати з скромного краю). Потім, перш ніж закріпити протилежну кромку, приколоти її, натягнувши , до двох кутів, лише після цього кріпимо інший край.

Після того як ескіз був готовий на кальці, роботу перенести на формат 40x50. Шаблон малюємо в натуральну величину, готову роботу за допомогою голочок з вушками приколємо з виворітного боку на тканину. Малюнок переводиться дуже тонкою лінією м'яким олівцем.

Панно" Натюрморт" ми виконуємо на бавовні(батисті). Хід роботи розглядаємо на прикладі

одного натюрморту.

Панно на батисті «Натюрморт з ананасом» створюється на білому тлі методом фіксації білого кольору тканини розплавленим парафіном з подальшим зануренням і фіксацією воском першого синього кольору, в порядку наростання їх інтенсивності.

1.Перше покриття резервом. Існує багато рецептів резерважу, але ми зупинились на парафіні. Віск залишав небажаний жовтуватий відтінок, що заважало процесу роботи. Підготували водяну баню: плитка з режимом накаливання, ємкість з водою, в неї помістили другу ємкість для парафіну. Нагріваємо до 70 градусів С.

Батист середньої щільності натягуємо на раму і переводимо на тканину олівцем з шаблону малюнок композиції. Інструментами і щіткою з щетини наносимо розплавлений парафін на ділянки композиції, визначені для фіксації білого кольору. У даній композиції фіксуються приблизно 30% площини: центральна ділянка фону, розташована за ананасом, це ділянка столу і фрагменти орнаментів по периметру натюрморту.

2.Також використовуємо прийом «набризк» на більших ділянках композиції. «Набризк» виконуємо крупним щетинним пензлем.

Нагріваємо пензля в гарячому парафіні, струшуємо над тканиною з силою, щоб упали краплі воску різного розміру. Щоб краплі падали тільки в потрібні місця, обкладаємо їх папером.

3.Готуємо колір для першого занурення- синій –волошковий (аніліновий

фарбник). Висипаємо фарбник в ємкість 2 літри та заливаємо гарячою водою, для якісного розчинення фарби.

Порошок фарбника дуже легкий, тому висипати треба обережно, не розпилюючи.

4. Розпис і фіксація першого колірною тону. Коли колір готовий занурюємо, злегка пом'явши, тканину в ємкість з синім кольором. Утворені тріщини зафарбуються синім кольором. Тримаємо 10-15 хвилин та виймаємо.

Даємо час, щоб залишок фарби зійшов, та закріплюємо трьома кнопками на рамі для висихання. Не варто прискорювати сушення, тканина повинна висохнути самостійно.

5. Сушу тканину закріплюємо на рамі кнопками. Продовжуємо розписувати площину композиції за ескізом. Фіксуємо перший колірний тон розплавленим парафіном, як це було описано вище. У даній композиції розплавленим парафіном фіксуються ділянки гранатів, зерен. В кінці також доповнемо «набризк».

6. Етап видалення зайвої синьої фарби. Коли ще тканина закріплена на рамі, починаємо вимивати. Вимиваємо м'якою губкою, намилуємо всю площину водою з милом. Легкими круговими рухами проходимо по площині. Підносимо під проточну воду та змиваємо лишню фарбу. Все це робимо обережно, щоб не зірвати парафін. Максимально змивши синій колір, даємо тканині висохнути.

7. Розпис і фіксації другого колірною тону. Сушу тканину знімаємо з рами, злегка заминаємо та занурюємо в оливковий колір на 10-15 хвилин. (Оливкову фарбу ми готуємо так само, але з

порошків двох фарбників: жовтого та зеленого). Виймаємо даємо стікти фарбі назад у ємкість. Закріплюємо трьома кнопками на вертикальній рамі та сушимо до повного висихання.

8.Фіксуємо оливковий колірний тон розплавленим парафіном. У даній композиції розплавленим парафіном фіксуються фрагменти ананасу, орнаментів. Доповнюємо «набризк».

9.Готуємо у такий же спосіб коричневу фарбу. Коричневу фарбу на композицію ми наносимо пензлем, без занурення. Розписуємо всю площину тканини за ескізом.

10. Після висихання фарби фіксуємо розплавленим парафіном. Покриваються всі ділянки композиції, які ще не були покриті парафіном.

11.Виконуємо завершальний етап створення натюрморту- прийом « кракелюр» на всій поверхні розпису.

Покриваємо всю поверхню розпису останнім шаром гарячого парафіну, робимо це широким пензлем добре розігрітим парафіном. Мазки проводимо по 10 см., знову опускаємо в гарячий парафін, продовжуємо далі. Треба не давати охолонути пензлю, тому що важливо прокласти так, щоб шари об'єдналися. Від цього залежить якість та витонченість «кракелюру».

Знімаємо з рами. Кладемо на застелений стіл. Робимо обережно тріщини. Далі ліву руку розмістіть під тканиною, а праву над нею. Вказівним пальцем лівої руки підніміть тканину знизу, а великим і вказівним пальцями правої руки натисніть зверху. В результаті віск почне тріскатися. Щоб створити 'сітку" з тріщин, не обходимо зробити паралельні тріщинки спочатку у вертикальному, а потім в горизонтальному напрямку. Таким чином можна варіювати малюнок,

створюючи ефект паралельних або віялоподібних тріщин.

Готуємо коричневий колір та м'який пензлик. Починаємо втирати, щоб барвник увійшов в тріщини, намилуємо пензля, мокаємо в фарбу, втираємо в тріщини. Мило допомагає швидше фарбі потрапити у тріщини. Коли пройшли по всій площині, залишаємо підсохнути на 15 хвилин. Після фарбування надлишки фарби приберіть за допомогою серветки, губки.

Даємо роботі висохнути і готуюсь видаляти з неї парафін.

Це самий брудний момент, але від нього залежить чистота роботи. На застеленому столі ми струшуємо, знімаємо, тремо (як завгодно тільки не ножем) парафін.

12.Прасування. Стелимо знизу тканини зверху газетний папір та прасуємо. Навощений папір швидко міняємо на чистий та прасуємо далі , до тих пір, доки папір буде чистий.

13.На раму одягаємо, за допомогою степлера готовий натюрморт і вставляємо в раму.

Увага! Це завдання виконується тільки аніліновими фарбниками. «Декола» та подібні не підходять.

Будь-який твір мистецтва являється етичною, естетичною цінністю, здатний задовольнити творчі потреби людей їх інтереси, смаки , ідеали. Ручна робота зберігає тепло рук, фіксує стан душі.

Тема 2. Мішана техніка.

Створення фризової декоративної композиції .

Мета: вивчення рослинного мотиву, аналіз його форм, побудови, орнаменталізації; пошук цікавого компонування форм, пластичного і ритмічного ряду.

Завдання виконують на основі різних за характером рослинних мотивів: трав польових та садових квітів, листя та плодів дерев, живих і сухих рослин. На доповнення до натурального матеріалу вивчають зразки історичних шовкових тканин, оформлених рослинним мотивом, букетами тощо, на прикладі яких потрібно проаналізувати художні прийоми зображення, засоби, міру їхньої стилізації. Вправа Вправи по оволодінню мішаної техніки.

Вправа2 Декоративно переробити замальовку прийомом «від плями», акцентуючи силует форми. Знайти цікаву ритмічну побудову композиції, чергування великих та дрібних форм. Знайти площинне рішення та лаконічне зображення мотиву.

Вправа3 Створити фризову декоративну композицію «Квіти»90х45.

Виконати композицію «Квіти», поєднав холодний та гарячий батик .90х45

Вільний розпис. Техніка вільного розпису одержала значне поширення, так як вона виявляє своєрідність почерку кожного художника й індивідуальну неповторність добутоків, властиву ручній праці.

Вільний розпис по тканині з натурального шовку й синтетичних волокон виконується в основному аніліновими барвниками (іноді з різними загустками), , також олійними фарбами зі спеціальними розчинниками. Особливо цікаві результати виходять від сполучення вільного розпису з контурним наведенням резервом.

Вільний розпис із застосуванням сольового розчину. Сутність цього способу складається наступному: натягнуту на раму тканину залежно від характеру малюнку або просочують водним розчином повареної солі й після висихання розписують, або розпис ведуть фарбами з основних барвників, у які введений розчин повареної солі. Розчин повареної солі обмежує фарби

від розтікання по тканині, дає можливість виконувати малюнок вільними мазками, варіюючи форму й ступінь насиченості кольорами.

Розпис роблять за допомогою ватяних тампонів і пензлів різної величини, більш чи менше насичених фарбою, завдяки чому можна виконувати соковиті, насичені кольори або напівтонові мазки різного характеру. Для кожного кольору необхідно мати окремий тампон, форма й величина якого повинна відповідати виконуваному малюнку. Якщо малюнок вимагає дрібних розробок, тампон роблять із тонким загостреним кінцем; для малюнку із круглими формами застосовують тампон великого розміру. Щоб тампон не губив форму й не куйовдився, його можна обтягти тонким шовковим або капроновим трикотажем. Щоб фарба з тампона не капала, його віджимають залежно від необхідної насиченості кольорів.

Вільний розпис фарбами із введенням у них сольового розчину можна сполучати зі звичайним розписом холодного батику. Для цього деякі частини малюнка виконують вільним розписом з доробкою графічним малюнком, а фонові перекриття роблять на ділянках, обмежених складом, що резервує. При розписі тканини, попередньо просоченої сольовим розчином

Критерії оцінювання

“Відмінно”(А) – повна кількість балів, що відведено на тему, або більше ніж 4/5 загальної кількості – завдання виконані в повному обсязі на високому творчому, або технічному рівні, в залежності від характеру завдань;

- **“Добре”(В,С)** – не більше 4/5 від загальної кількості – завдання виконані в повному обсязі, проте рівень їх виконання не досить переконливий;
- **“Задовільно” (D,E)** – не більше 3/5 від загальної кількості – завдання виконані, лише частково, або рівень їх виконання вкрай низький;
- **“Незадовільно”(F,X)** – не більше 2/5 від загальної кількості – студент не впорався с завданням, але отримує можливість для перездачі;
- **“Незадовільно”(F)** – 0 балів, або не більше 1/5 – студент систематично не виконує завдання та направляється на обов’язкове повторне вивчення дисципліни.

Рекомендована література

Базова

1. Основи вжиткової творчості і методика викладання: Навч. посіб. / М. І. Резніченко, Т. П. Ковальчук, Л. Р. Богайчук та ін. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.
2. Дворкина И. Батик.-М.,: 2000.
3. Кара – Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття: у пошуках «Великого стилю» / Т. Кара – Васильєва, З. Ч
4. Основы художественного ремесла. Под ред. В. А. Барадулина и О. В. Танкус . М., «Просвещение», 1978. – 255 с.

Допоміжна література

5. Від ремесла до творчості: Збірник / Упоряд. Ю. Г. Легенький. – К.: Час, 1990. – 152с.
6. Декоративная композиция: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. М. Логвиненко. – М.: Гуманитор. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 144 с., 16 с. ил.
7. Запаско Я. П., Голод І. В., Кравченко Я. О., Словник у 2х т. – 2т. / За ред. Я. П. Запаска. – К.: Афіша, 2005. УРСР. – К., 1988. – 106 с.
8. История декоративно – прикладного искусства: Пер. с фр. – М.: Искусство, 1982. – 557 с.
9. Кольорознавство: підр. [для студ. вищ. навч. закл.] / Таміла Печенюк. – К.: Грані – Т, 2010. – 192 с.
10. Касьян Т. К. Навчально – методичний посібник до вивчення курсу «Батик» із дисципліни «Декоративно-прикладне мистецтво» з практикумом у навчальних майстернях для студентів III – IV курсу. Черкаси: Образотворче мистецтво, 2008. – 52 с.
11. Кардашов В. М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М – во освіти і науки України. – К.: Слово, 2007. – 294 с.
12. Понаморенко Н. С. Методичні вказівки до вивчення дисципліни «основи композиції». – У., 2006. – 61 с.
13. Прикрась свій дім / Л. П. Гура, Л. Є. Жоголь та ін. – 2 –ге вид. – К.: Техніка, 1990. – 303 с.
14. Сензюк П. К. Композиция в декоративном искусстве: Альбом. – К.: Рад. шк., 1988. – 78 с.
14. Художественное оформление текстильных изделий / С. А. Малахова, Т. А. Журавлева, В. Н. Козлов и др. – М.: Легпромбытиздат, 1988. – 304

15. Художній розпис на тканинах. – Львів: Видавництво ТОВ «Компанія Гердан», 1944. – 57 с.

16. Чистяков Р. Батик Сумане Диссанаяке (Шри Ланка) / Р. Чистяков // Юный художник. – 1982. - №4. – С. 41 – 42.

. Інформаційні ресурси Інтернет:

1. Яванський батик // <http://artorbita.ru>

2. <http://www/lvivart.com/>

3. <http://www/drobaha-oliy.ya./>

4. <http://www/indonesia:batik.com/>

5. <http://www/Muza.com/>